

ritum, tum quia prudens et liberalis, suisque fraternaliter et temperanter utitur ad justam sui suorumque sustentationem; tum quia suo labore victum, quo se saturet, sibi parat; tum denique, quia ex Dei benedictione fit ut justus alimenta ad saturitatem necessaria sibi conquirat, utque haec eum sufficienter alant, saturent, roborent, exhibeant ad melius sua munia obeundum, Deoque servendum. «Impiorum» autem «venter insaturabilis est,» quia eorum fames et gula non satiatur, sive quia nova semper pluraque et magis delicata appetit, ideoque est inexplebilis; sive ob penuriam et egestatem, in quam vel ob socordiam, vel ob Dei maledictionem incurrit. Unde hebraice est *deficiat vel egebit*. Hinc et *insaturabilis* sumi posset pro *insaturatus*, q. d. Venter impiorum non saturatur, sed egestate et fame conficitur. Sic *incredibilis* sumitur pro *incredulo*, ad Titum 1, 16; Baruch. 1, 19; Ezech. 1, 36, et alibi. Sic et Jeremias, cap. xv, 18, ait: «Plaga mea desperabilis (id est desperata) renuit curari.»

Tres ergo causae sunt cur justus saturetur: *prima*, quod labore sibi parat victum quo saturatur; *secunda*, quod moderetur saae gula per temperantiam; *tertia*, quod Deus ejus laboribus et frugibus benedicat, eisque virtutem satianti et nutriendi tribuat. Totidem causae sunt cur impius non saturetur: *prima* est desidia qua torpet, nec vult laborare, ut alimenta comparet; *secunda*, quod gula sua indulgeat: gula autem est insatiabilis. «Initium vitae hominis aqua et panis,» ait Ecclesiasticus xix, 28; gulosis autem non sufficiunt tot genera fructuum, leguminum, herbarum: quaeruntur novi in mari pisces, novae in terra ferae, novae volucres in aere, saginantur altilia, atque his nova miscentur aromata, nova condimenta, et gula irritamenta infarcuntur. *Tertia*, quod Deus frugibus et alimentis impiorum maledicat, vique nutriendi et satianti adimat, et quasi exsufflet, juxta id quod minatur, Osce cap. iv, 10: «Et comedent, et non saturabuntur;» et Aggeus cap. 1, vers. 6: «Seminastis multum, et inbilistis parum; comedistis, et non estis satiati; bibistis, et non estis inebriati; operuistis vos, et non estis calefacti; et qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum.» Vide ibi dicta.

Sic manna satiabat justos, imo dabat eis omnem saporis suavitatem, Sapient. xvi, 20; impiis vero movebat nauseam, Num. 11, 4.

Haec sententia saepe vera est in bonis corporalibus, sed semper in spiritalibus.

Unde allegorice S. Hieronymus haec accipit de cibo verbi Dei quo pascitur Ecclesia. *Andi eum in Amos cap. viii, sub finem:* «Ex quo intelligimus, ait, quando doctrina non fuerit in Ecclesia, perire pulcritudinem, eam tamen mori, omnes abire virtutes, quia non comederunt verbum homini, quod qui comederit, saginatus ejus (Cibo audiet per Salomonem: Justus comedens saturat animam suam; anima autem impiorum esuriat. Et David cantabat: Juvenis fol, et seauti; et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quarens patrem. Quanti Martyres in persecucionibus perierunt fame, et indignerunt frumento alimentisque istis corporum. Ergo de eo dicit pane, qui de caelo descendit: quem qui comederit, nec esurire poterit, nec sitire.»

Tropologie Dionysius: Justus, inquit, spiritalibus se reficit alimentis, et animam suam replet piis affectibus. Venter autem impiorum insaturabilis, id est cor eorum terrenis non satiatur, imo instar hydropicorum quo plura acquirunt, eo plura desiderant, ac sicut hydropicus crescit ex potu sitis, sic ipsis ex adeptione crescit affectio. Unde Seneca: «Inopi, ait, pauca desunt; avaro omnia.» Restringsus est igitur venter, id est cordis desiderium et aviditas. Et Hugo Cardinalis: Justus comedit, inquit, ubique, et replet animam suam, venter autem impiorum insaturabilis. Et mox: Venter impiorum est cupiditas, quae insatiabilis est, sicut dicitur Eccl. cap. v: «Avarus non impletur pecunia. Et multis de causis est insatiabilis: *Prima* est, quia nec habet fundum: est enim quasi saepeus pertusus. *Secunda*, quia semper crescit, etiam ex solo aspectu cibi, id est divitiarum. *Tertia*, quia nihil eorum quae cupit, mittitur in hunc ventrem. Cupiditas enim in corde est, ubi pecunia intrare non potest: quomodo ergo extinguere potest famem cordis pecunia in arcam missa? *Quarta* est, quia hujusmodi cupida non sunt impletiva cordis humani, ubi est fames cupiditatis. Sicut enim deliraret, qui comeret arcam implere sapientia, quae illius omnino capax non est, sic certe multi delirant, qui cor humanum conantur implere pecunia. *Quinta* est, quia omnia hujusmodi concepta vana sunt, et potius faciunt vacuitatem quam repletionem, juxta illud Genes. 1: «Terra autem erat inanis et vacua.» Haec Hugo.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Enimvero de varis sapientia et stultitia proprietatibus: prudentiam quoslibet status vite ordinare; eandem commovere ad misericordiam, et affectiones moderari; imprudentiam autem et vitia perdere filios Adae.

1. Sapiens mulier aedificat domum suam; insipiens exstructam quoque manibus destruet. 2. Ambulans recto itinere, et timens Deum, despicietur ab eo qui infami graditur via. 3. In ore stulti virga superbiae; labia autem sapientium custodiunt eos. 4. Ubi non sunt boves, praesepe vacuum est: ubi autem plurimae segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis. 5. Testis fidelis non mentitur: profert autem mendacium dolosus testis. 6. Quærit derisor sapientiam, et non invenit: doctrina prudentium facilis. 7. Vade contra virum stultum, et nescit labia prudentia. 8. Sapientia callidi est intelligere viam suam, et imprudentia stultorum errans. 9. Stultus illudet peccatum, et inter justos morabitur gratia. 10. Cor quod novit amaritudinem animae suae, in gaudio ejus non miscbitur extraneis. 11. Domus impiorum debetur, tabernacula vero justorum germinabunt. 12. Est via, quae videtur homini justa: novissima autem ejus deducunt ad mortem. 13. Risus dolore miscbitur, et extrema gaudii luctus occupat. 14. Viis suis replebitur stultus, et super eum erit vir bonus. 15. Innocens credit omni verbo, astutus considerat gressus suos. Filio doloso nihil erit boni: servo autem sapienti prosperi erunt actus, et dirigetur via ejus. 16. Sapiens timet, et declinat a malo: stultus transiit, et confidit. 17. Impatiens operabitur stultitiam, et vir versutus odiosus est. 18. Possidebant parvuli stultitiam, et expectabant astuti scientiam. 19. Jacebunt mali ante bonos, et impii ante portas justorum. 20. Etiam proxima suo pauper odiosus erit: amici vero divitum multi. 21. Qui despicit proximum suum, peccat; qui autem miseretur pauperis, beatus erit. Qui credit in Domino, misericordiam diligit. 22. Errant qui operantur malum: misericordiae operantur bonum. 23. In omni opere erit abundantia: ubi ~~est~~ est parvitas, ibi frequenter egestas. 24. Corona sapientium, aversus eorum: fatuitas stultorum, imprudentia. 25. Liberat animas testis fidelis; et profert mendacia versipellis. 26. In timore Domini fiducia fortitudinis, et filius ejus erit spes. 27. Timor Domini fons vitae, ut declinent a ruina mortis. 28. In multitudine populi dignitas regis, et in paucitate plebis ignominia principis. 29. Qui patiens est, multa gubernatur prudentia: qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam. 30. Vita carnis, sanitas cordis: putredo ossium, invidia. 31. Qui calumniatur egentem, exprobrat factori ejus: honorat autem eum qui miseretur pauperis. 32. In malitia sua expelleter impius: sperat autem justus in morte sua. 33. In corde prudentis requiescit sapientia, et indoctos quosque erudiet. 34. Justitia elevat gentem: miseros autem facit populus peccatum. 35. Acceptus est regi minister intelligens: iracundiam ejus inutilis sustinebit.

1. SAPIENS MULIER AEDIFICAT DOMUM SUAM: INSIPIENS EXSTRUCTAM QUOQUE DESTRUET.— *Hebraice* mulierem (id est unaquaqueque saepe as mulier, ait Vatablus) aedificavit domum suam et stultitia (id est stulta, per stultitiam suam) destruit illam. Unde Chaldaeus, *quae sapiens est inter mulieres, etc. Septuaginta, sapientes mulieres aedificant domos, imprudens autem demolita est suis manibus.* Per domum accipe familiam et rem familiarem, puta filios, filias, ancillas, servos, eorumque pacem, concordiam, virtutem ac strenuitatem, qua fit ut annona, vestibus caeterisque rebus abundent, ac opes et praedia adaugeant. Haec enim praestat sapiens materfamilias, ut patet cap. xxxi; hujus enim est domum regere, sicut viri est curare res externas et forenses. Unde Apostolus jubet Titum, cap. ii, 5, erudire adolescentes, ut viros suos ament, filios suos diligant,

tum corporis, aut patrimonio damnatum non levius ducit visio animi, et eximiationis dispendio?»

Symbolice, S. Gregorius, XIV Moral. cap. IX, hanc gnomen adapat superbis prelati et praeicatoribus: « Sed hec, ait, esse propria arrogantium praedicatorum solent, ut etiam afflictos auditores suos magis districto corripere appetant, quam blande refovere: plus enim student, ut mala objurgando increpent, quam bona laudando confirmet. Superiores quippe videri desiderant, atque adeo magis gaudent, cum eorum animos ira elevat, quam cum charitas exequat; semper invenire appetunt, qua increpando rigide feriant; unde scriptum est: In ore stulti virga superbiae: qua percutere rigide scit, sed compati humiliter nescit. »

S. Gregorium de more sequitur S. Isidorus, lib. I Origin. cap. XII: « Superbi doctores, ait, vulnerare potius quam emendare norunt, Salomone attestante: In ore stulti virga superbiae; quia increpando rigide faciunt, et compati humiliter nesciunt. » Quia, ut ait Polychronius in *Catena Graec.*, « quos reprehendunt, non tam emendare, quam confundere student. » Sic et S. Chrysostomus ibidem. Sic et Hugo: « In ore stulti virga superbiae, » id est, inquit, imperiosa correctio est in ore stulti, et e converso in ore justi virga mansuetudinis et dulcedinis. Propterea in area manna simul cum virga fuit. Et de virga Aaron legitur, quod frondit et amygdala protulit: quae sunt cibus infirmorum.

Denique S. Hieronymus initio *Apologiae* 3 contra Rufinum, ejus in se invectivam in ipsummet retorquens: « Intellexi, ait, illud Salomonis in to esse completum: In ore stulti baculus contumelie. »

4. UBI NON SUNT BOVES, PRAESEPE VACUUM (hebraice, *mundum*) EST: UBI AUTEM PLURIMAE SEGETES, IBI MAXIMA EST FORTITUDO BOVIS. — Perperam Theodotion pro *אֲרוֹס* *been*, id est *ubi non*, legens *בְּרִית* *been*, id est *in labore vel robore*, vertit, *בְּרִיתָא*, id est, *in fortitudine bonum in praesepe cogitur geminum, et multitudo geminum in potentia tauri*. Sic enim nulla est antithesis, sed tautologia inanis; legendum ergo *been*, id est *ubi non sunt boves*. Est *lyptote* et metonymia: ubi enim desunt boves, qui arando fruges producant, non solum praesepe vacuum est, sed et horreum: nam ubi palea non est, nec frumentum esse potest, q. d. Ubi bos deest, ibi ager soli non potest; agro autem inculto et marato; nulli ex eo proventus sperandi sunt. Unde Hebr. *אֲרוֹס* *ebus*, id est *praesepe*, Marinus et alii vertunt, *apotheca, horreum, granarium*, item *area*, in qua segetes excutiuntur et trituran- tur. Igitur ex praesepe per metonymiam et *metalepsin* intellige tam apothecas et cellaria, tum mensas (praesepe enim est quasi mensa bonum et jumentorum), tum cibum et annonam; hanc enim continet praesepe, et jumentis comedendam offert. Ex jumentis autem intellige homines; nam ubi deest

annonam jumentis, ibi consequenter deest et hominibus. Unde ex hebraeo sic veritas, *ubi non sunt boves, apotheca munda*, id est *vacua sunt*; et *copiam proventuum est a fortitudine bonum*, hoc est, ait *Vatablus, qui laborat, habet quod manducet; qui autem otium sectatur, egestatem habet in domo*. Aut, *ubi est labor et laborantes, ibi est copia verum; ubi vero otium et otiantes, ibi egestas*. Eodem redit versio Symmachi, *eo quod non sint boves geminum praesepe, id est fenum quod in praesepe jumentis apponitur, supple, succrescit loco fructus; et multitudo geminum in potentia tauri*; Chaldaeus, *multitudo frugum in fortitudine bovis*; et Aquila, *ubi non sunt boves, fit fenum; geminum electum, et multitudo fructuum in fortitudine juveni, q. d.* Ubi non sunt boves arantes terram, ibi terra non fruges, sed sterile fenum sponte ebullit et generat: at ubi boves fortiter arant, ibi copiam non feni, sed frugum producit. Paremia ergo haec grammaticae et physice docet, ait Jansenius, agricolis dandam esse operam ut sibi de bobus isque validis prospiciant, per quos terram recte excolere possint, si ex ea copiosum fructum referre velint. Deinde ethice sub hoc exemplo significatur omnibus laborandum esse, qui manducare et discere velint, olivumque sectantibus egestatem obviantur. Politice vero reipublice prospiciendum esse de strenuis prudentibusque moderatoribus, qui si desint, respublica omnibus sit modis destituta: si adsint, omnium honorum copia indefesso suo labore et prudentia illi sciti allatur. Meminit boum potius quam equorum, tum quia in Palestina et Aegypto, aequae ac in Italia, aliisque locis, bobus arant potius quam equis; tum quia boves lente quidem, sed magis profunde et nervose arando sulcant proscinduntque terrae glebas, quo fit ut sementis majores agat radices, et copiosius germinet, pluresque det fruges; tum denique quia boves parci sunt, ac herba et fenum vivunt, equi vero avena, hordeo, frumento: unde magnam partem frugum quam producant, ipsimet absument, cum boves palea et feno contenti frumentum omne hero relinquunt, itaque eam dunt. Hinc bos praecis arationis, indeque messis et fertilitatis erat symbolum, ut patet in bobus fortibus, quos vidit Pharo, *Genes. XI, 2*. Vide dicta *Isaie xxxi*, vers. ultimo.

Mystice et tropologicè, S. Hieronymus in *Haereticæ* cap. III: « boves, inquit, non erant in praesepe, quia ubi plena sunt praesepe, manifesta est fortitudo bovis. Bos operarius est, bos Domini sustentans jugum, bos, in cuius vestigium qui severit, beatus est. » Et S. Gregorius, lib. III *Registrum*, epist. 30 ad *Eulogium*: « quod, inquit, crescit Ecclesiae populus, quod ad crebescere horreum spiritalis segetes multiplicatur, hoc de omnipotentis Dei gratia, quae in beatissimis vobis large influit, nunquam habuimus incertum. Gratias itaque omnipotenti Deo solvimus, quia impletum videmus in vobis esse quod scriptum est:

Ubi plurimae segetes, ibi manifesta est fortitudo boum. Si enim bos fortis aratum lingue in terra cordis audientium non transfixisset, tanta fidelium seges minime surrexisset. »

Particulatim vero Beda singulis sic adaptat: « Boves, inquit, doctores catholicos, praesepe autem auditorem, segetes dicit fructus operum bonorum. Incessum ergo timet superbus et indocta eloquentia verberat aures ac corda subjectorum, quia ubi non sunt docti praedicatorum, frustra ad audiendum confluit turba plebium; ubi autem plurimae operationes apparent virtutum, ibi apertissime claret, quia non haereticus in vanum arrivit, sed pro verbi fruge laboravit ille, qui et ipsum verbum casto ore ruminare, et viam veritatis recto discretionis pede noscit incedere. Nec mirandum cur in praesepe auditores significari dixerimus, cum bos alatur de praesepe, doctor autem verbo audientes solet nutrire; sed intuentium, quia et de labore bovis praesepe impletur, et ipse bos suo fructu de praesepe reficitur. Quia nimirum praedicator fidelis et audientes verbo reficit, et eadem refectioe apud Deum ipse proficit; quod in opere figuratur Elias, qui Sareplanam viduam pascit, a qua et ipse pascitur. »

Bos vocat doles praedicator tenet. Porro bovis doles apposite congruunt doctori et praedicatori Evangelico, adeo ut si illas inspiciat et emuletur, abunde omnes sui muneris numeros sit expleturus. Nam *primo*, bos est laboriosissimus adeoque symbolum laboris. Unde veteres, teste Pierio in *Hierogl.*, volentes laborem pingere, pingebant caput bovis; simili modo doctor et praedicator ut fructum faciat, valde in praedicando et docendo labore oportet; qua de re plura dixi *Ezechiel. x, 14*.

Secundo, bos est animal innocens, simplex, sincerum. Talis quoque sit praedicator, ut omnibus bene, nulli malefaciat. Unde Ovidius, XV *Metamorph.*:

Quid memere boves, animal sine fraude doloque,
Innocuum, simplex, natum tolerare labores?

Tertio, bos alius laborat, non sibi, juxta illud, « Sic vos non vobis feritis aratra boves. » Itidem praedicator Evangelicus non sibi, sed alius laborat et praedicat, adeoque instar S. Pauli totum se aliorum saluti impendit et superimpendit. Hinc bos symbolum est beneficentiae.

Quarto, sunt validi et fortes: fortis sit et praedicator, ut neminem vereatur. Ita S. Dionysius *De Caestri Hierarch.* cap. xv: « Bovis imago, ait, fortitudinis ac roboris » praefert speciem, et qua spirituales sulcos suscipiendos caelestibus fecundisque imbribus scindunt. » Hinc boves cum celeritate fortiter figunt pedem in cursu; hinc et cornibus armantur, isque hostes impetunt, fugantque vel prosternunt.

Quinto, bos frugalis est sibi, tantumque paleas, herbas et fenum comedit: « Taurus, inquit Horus

Apollo in *Hieroglyph.* cap. XLIV, integris viribus, fortis ac temperans. » Ita sobrius et frugalis cibi sit praedicator. Certe S. Petrus, teste S. Nazianzeno, lupinis duntaxat vescatur. Sicut tamen par est bovem alii ex messe in qua laboravit, sic et praedictorem alii a fidelibus quibus praedicat convenit, juxta id quod sanxit Deus per Mozen et per Paulum: « Non alligabis os bovi trituranti, » *Deuter. xxv, 4*, et I *Cor. ix, 9*.

Sexto, bos erat victimam quae Deo sacrificabatur. Unde religionis erat symbolum, aequae ac mortificationis et martyrii, ac representat Martyres: quales fuerunt Apostoli et praedictores Apostolici.

Septimo, in quatuor mysticis Ezechielis, cap. I, vers. 10, animalibus, quae currum glorie Dei et Evangelii quaquaversum per orbem agebant, erat planta pedis vituli, adeoque tertium animal erat bos. Quod explicans S. Gregorius, hom. 3 in *Ezechiel.*: « Quia, inquit, praedictores sancti boum nomine designantur, docet Paulus Apostolus legis testimonium exponens: Non obturbas os bovi trituranti. In sanctis ergo praedicatoribus planta pedis est vitalis, scilicet mature incedens, et fortis, et divisa; quia unusquisque praedicator et venerationem habet in maturitate, et fortitudinem in opere, et divisionem ungulae in discretionem. Non enim facile praedicator ejus accipitur, si levis in moribus esse videatur. Et nulla erit maturitatis ostensio, si contra adversa omnia non adferat operis fortitudo. »

Octavo, bos in incessu et aratione lentus est, sed exactus et perfectus: ita doctor lentus sit, ut populo rudi tarquoque se accommodet, nec cum tædeat idem crebro et minutim explicare et inculcare.

Nono, terra quae a bobus aratro non subigitur, germinat fenum, spinas et tribulos: quae vero ab iis subigitur, producit letam frumeni messem: sic anima, quae a praedicatoribus aratro verbi Dei non excoluntur, sylvescent, nec nisi lolium et tribulos vitiorum proferunt; at quae eodem sulcatur, sarriuntur, seminantur, letam virtutum frugum progenerant.

Decimo, apposite Cajetanus et ex eo Salazar presentem boum parabola sic explicant: Sicut qui caret bobus, habet praesepe, id est stabulum mundum; qui autem boves habet, est stabulum immundum illi sit, gaudet tamen multitudine proventuum atque fructuum: sic etiam qui curas animarum non suscipit, nec in agro Domini excolendo laborat, sed sibi metipsi lotus vacat, majori fortasse munditia et puritate coascientie fructur; qui autem boves jungit suis, id est operas suas proximis navat, et activam vitam contemplationi adnectit, hic sane mentis ac conscientie suae praesepe aut stabulum immundius habet: nam ex hominum consuetudine et negotiosa vita semper aliquid sordium saltem levium accedit, lamea uberioris ac copiosiores fructus metit.

Hujus sententiae veritatem certissimus felici hoc

nostris ævi sæculo, quando viros Religiosos zelo Dei ardentis, bonum instar strenue in agro Domini laborantes, in Gallia et Germania multa hæreticorum millia ad orthodoxam fidem convertisse, atque Imperatorem Æthiopiæ cum toto ejus imperio Romanæ Ecclesiæ subjecisse videmus, gratulamur et miramur; quando B. Franciscum Xaverium ejusque asselas Indos, Japones, Sinas ad Christum traducere conspicimus, Deoque gratias agimus. Sane in una Japonie insula ad septingenta Christianorum millia numerantur, e quibus multi pro Christo sanguinem vitamque libentes alacresque profundunt. Equidem, ut alla lætam, unico anno Domini 1624, centum sexaginta quinque Christiani in Japonie constanter mortem pro fide oppetiverunt. Ex iis quinquaginta et plures lento igne cremati assatique, alii gelu eneati, alii in mare mersi, alii crucifixi, alii gladio percussii. Duces eorum fuerunt tres et Societate Jesu Patres. Hos quasi pastores suos secuti nobiles, plebeii, virgines, conjuges, quin et senes decrepiti, ac pueri infantisque per plures, qui indubitanter ad mortem quasi ad opulas processerunt. Non defuere, sive causam, sive etatem, sive sexum, sive gradum, sive genus mortis spectes, novi Laurentii, nove Agnetes, nova Symphorose, novi Machabæi et Machabæe, novi Adriani, novi Getulii, nove Nathalie, novi Pancratii, novi Vili, novi Innocentes, quia non defuit novus Herodes; quibus proinde pariter accinas illud quod prisce occinuit Ecclesiæ:

Salvete, flores Martyrum,
Cæloque nascentes rose;
Aram ante ipsam simplices
Palma et cœnitis ludis.

Horum sanguine Japonie rigata longe felicis sacrescit Ecclesiæ; nimirum, ut canit Prudentius

et

et

Recentibus jam et Macao litteris affertur novissime quingentos et Christianis in Japonie, pro fide Christi variis tormentorum generibus cruciados fortiter occubuisse, adeo ut jam plura cæsorum pro Christo millia in Japonie numerentur.

Ne jam fortes, ubi cæsa magni
Ducit exempli via. Cor inertes
Terga veritatis sperata tellus
Sidera donat.

5. TESTIS FIDELIS NON MENTITUR; PROPERT AUTEM MENDACIUM DOLOSUS TESTIS. — Hebr. testis veritatum, aut fidelitatum, non mentitur; effabit autem mendacia testis falsitatis; Septuaginta, accendit autem falsa (Complectentes et Regia, mentientem) testis injustus; Aquila, Symmachus et Theodotion, manifestat falsa testis mendax; Chaldeeus, qui loquitur mendacium, testis defraCTOR est; Vatablus, testis

verax non mentitur; falsus testis evomit mendacia. Sensus videtur planus, sed tamen plura continet, quæ variè sic variè efferunt.

Primo, R. Levi, R. Salomon, Jansenus et Bagnus, q. d. Testis qui non solet in familiaribus colloquiis mentiri, ac mendacia aversatur, licet acrius fidelis veraxque testis erit, cum vocabitur judicium, ut aliquid juridice testetur; qui vero mendacia inter suos effutire solet et assidue mentiri, hic sic rogetur a iudice, facile mendax erit, falsumque de more promittit testimonium. Consuetudo enim vertitur in habitum; habitus in naturam, estque quasi altera natura; quare qui assuevit semper verum dicere, difficile flectit se, ut casu aliquo falsum proferat; et vice versa, qui solet mentiri, difficile se a mendacio cohibet, præsertim cum ad id spes lævi, vel alterius commodi eum alliciet et invitabit.

Tertio, R. David, q. d. Qui vult haberi testis fidelis, abstinet a mendacio; si enim vel semel in mendacio deprehendatur, perdet fidem, etiam cum verum dixerit nemoque ei credet; qui ergo vel semel profert mendacium, hic deinceps perdet fidem, atque passim habebitur testis dolosus et mendax, aut certe de mendacio suspectus.

Quarto, R. David, q. d. Testis fidelis esto subinde fallatur, et ex errore falsum dicat, tamen nunquam ex proposito nominis, id est contra mentem loquetur, ut quod scit esse verum, dicat esse falsum, vel e contra; testis autem dolosus ex proposito mentitur, assertique esse vera, quæ scit esse falsa; et contra.

Quinto, R. David, q. d. Testis fidelis esto subinde fallatur, et ex errore falsum dicat, tamen nunquam ex proposito nominis, id est contra mentem loquetur, ut quod scit esse verum, dicat esse falsum, vel e contra; testis autem dolosus ex proposito mentitur, assertique esse vera, quæ scit esse falsa; et contra.

Quarto, nervosius Lyranus et ex eo Salazar: « Testis fidelis non mentitur, » id est, nulla prece vel pretio, nullis minis vel penis, adduci potest ut mentitur; at testis mendax sine pretio et minis sponte sua profert et efflat mendacia, sicut caninus efflat et exhalat favillas et scintillas. Hebraice enim יָפִיחַ iaphiac, id est efflat, significat primo, facilitatem et pronitatem ad mentiendum; secundo, copiam mendaciorum, quanta est favillarum in igne: unde Vatablus vertit, evomit mendacia; tertio, cor ejus plenum esse fraude et falsitate, ideoque eandem ore exhalare, sicut fumus igne plenus ignis scintillas jugiter per caninum exhalat. Quarto, vim et impetum, q. d. Mendax magna vi et impetu efflat sua mendacia, ut ea auditoribus persuadeat, sicut rogos magna vi et impetu sua ejaculatur scintillas. Quinto, vanitatem, nimirum mendacia esse evanida; veritatem autem esse firmam et stabilem. Mendacia enim sicut sicut bulle, quæ a pueris per fistulam emigmate facile efflantur, sed eadem facilitate diffillantur; cum enim in aërem ascendit bulla tenuis et fragilis, minimo aeris motu rumpitur, et teneas subito evanescit in auras: similiter enim mendacia cito fingitur et conficitur, idemque cito dissipatur et diffillatur. Rursus Hebræum כֹּזֵב kazab, id est mendacium, sicut litteris sic et significato alludit ad כָּזָב kazab, id est præstigiū, fa-

cinum, maleficium: tale enim est mendacium; unde mendax est quasi præstigiator et maleficus, qui mendacio quasi fascino aures audientium præstringit, fascinat, obnubilat et seducit. Hinc rursus mendacium vocatur כָּזָב cachas, id est tenuitas, macies, macilentia, quia nil habet veritatis et substantiæ, ut, si mendacium pingere velis, pingas multatrem strigosam et macie confectam. Porro cachas alludit ad סָכָח sacach, id est oblitus est, et ad חָשַׁק chasach, id est obtenebratus est, per metathesin. In mendacio enim mera vanitas, memoriæ confusio et mentis obscunitas concurrit.

Denique « fidelis non mentitur, » quia quam cara est ei fides, tam cara est ei veritas, tamque exosum mendacium; quare sicut fides, sic et veritas ei sancta est, et instar juramenti. Quocirca Christiani fidelibus vetuit jurare, Math. v. 34: « Ego autem dico vobis non jurare omnino, etc. Sit autem sermo vester: est, est; non, non; quod autem his abundantius est, a malo est, » puta a vitio incredulitatis et diffidentie innato homini ex peccato originali; quo fit ut sepe simpliciter asserenti non credatur, juranti credatur. Jurare ergo non licet, nisi cogat hoc malum, puta incredula hominis diffidentia. Unde in paradiso, ubi hoc malum non erat, jurare non licebat, sicut nec licet Beatis in cælo: Beati enim ita veraces sunt, itaque reverentes nominis divini, ut jurare non audeant. Quin et Isocrates ad Demonicum, licet sentis: « Boni viri, inquit, fideiorem se exhibent juramento. » Et Plutarchus in Problem.: « Juramentum, inquit, homini libero pro tormento est. » Romani enim a servis veritatem extorquebant per tormenta, a civibus juramento, a sacerdotibus solo verbo. Ita Chromatius Aquileiensis Episcopus, quem S. Hieronymus sui ævi vocat doctissimum et sanctissimum, scribens in citata Christi apud Math. verba, ait Christum vetuisse fidelibus juramentum, quia ipsorum verba « ita semper debent esse vera, ita fidelissima, ut pro juramento habeantur. » Ac subdit: « Juramenti causa est quia omnis qui jurat, ad hoc jurat, ut quod verum est loquatur. Et ideo Dominus inter juramentum et loquelam nostram nullam voluit esse distantiam; quia sicut in juramento nullam convenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nostris nullum debet esse mendacium, quia utramque et perjurium et mendacium divini officii (alii verius legunt, iudicii) poena damnatur, dicente Scriptura: Os quod mentitur occidit animum. Quisquis ergo verum loquitur, jurat, quia scriptum est: Testis fidelis non mentitur. » Jurat, non expresse et formaliter, sed tacite et finaliter, quia scilicet verum loquitur, ob quod omnis juramenti usus introductus est; juramenti enim finis est veritas et veritatis cognitio, quam fidelis sine juramento simpliciter, rem uti se habet enuntians, assequitur; interpretative ergo jurat, id est facit et assequitur id simpliciter asserente, quod alius qui jurat, assequitur suo juramento. Hæc Chro-

matii (male in prisce codicibus Juris Canonici legitur Chrysostomi) verba translata sunt in jus Canonicum, et habentur 22, Question. V, Can. xi: Juramentum, ubi recte Glossa notat, « Dominus inter juramentum et loquelam nostram nullam voluit esse distantiam, limitandum esse ad generalitatem præcepti, quod, sicut Deus venit omne perjurium, sic et vetuit omne mendacium, ne quis putaret extra perjurium licitum esse mentiri, uti explicat Chromatius; alioqui in gravitate sceleris magna est distantia: longo enim gravius peccat perjurus pejorando quam mendax mentiendo. Concludit Chromatius: « Sic a Deo qui verax est et mentiri nescit, quidquid dicitur pro juramento prohibetur, quia verum est omne quod loquitur. » Tam sancta est Deo veritas, quam fideles imitari debeat.

Mysice, auctor Catene Graecor.: « Testis, inquit, injustus et infidelis » est diabolus; hic enim cum temporariæ voluptatis usum insipientibus promittat, aliud nihil quam « impieterni ignis supplicium præstat. » Testis autem « fidelis » est Dominus, quippe qui in omnibus dictis et promissis suis sit fidelissimus, neque unquam mentitur aut fallat. « Incendit » porro testis injustus mendacium, quia quod exstinctum hæbebat, vel nova accusatione, vel falsa justificatione denovo exsuccitat. Hæc auctor Catene junctæ Septuaginta.

Rursus testis fidelis est Martyr, qui fidei veritatem suamque in Deum fidelitatem merito sua testatur, et sanguine suo obignat. Rursum qui recte et sancte vivit, ac in sanctitate fideliter perseverat resistendo quibusvis difficultatibus et tentationibus. Unde B. Theodoretus Studita inter homilias Catheticas, quas edidit Joannes Livineius Canonicus Antuerpiensis, in dolum hunc titulum præfixit: « Martyres esse non solum qui sanguinem profundunt, sed etiam qui vitam obeant divinam; » idque probat tum auctoritate S. Pauli, tum ratione. Ait enim Apostolus, inquit, Hebr. xi: « Circueverunt in melotis, in pelibus caprinis, egenes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, et speluncis, et in cavernis terræ. » Et paulo post: « Tantam habentes nubem Martyrum, deponentes omne pondus, et circumstant nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum. » Videntur ut universe Martyres vocavit omnes pietatis amantes afflictatque vitam tolerantia trahentes? Quare et nos, fratres, numerati in hoc martyrio sumus: nam qui tolerantiam vite ærumnas crucigeræ amplectamur, qui virgine volum tuamur, nec morigeratione detrectanda, in qua inest quiddam instar certaminis, Jesum testamur et Christum esse et Iesum Filium, testamur iudicium ac remunerationem futuram, testamur vitam exacte rationem reddituros ad terribile Christi tribunal, obistentes diabolo Christi inimico torquenti, et assidua cogita-

fionum ac lethalium voluptatum objectione, venit flagris urgenti negare nos esse Deum. Hacenus Stultia.

6. QUÆRIT DERISOR SAPIENTIAM, ET NON INVENIT; DOCTRINA PRUDENTIUM FACILIS. — Hebraice, *quærit irrisor sapientiam, et non, supple, invenit*, vel ut Cojetanus, *adest, et scientia intelligenti levis*; Symmachus, *quasiessit pestilentis sapientiam, et non est*. Pro factis Chaldaeus, *et scientia prudenti vitescit*, id est p. tvo et vili pretio comparatur. Tā doctrina prudentium facilis dupliciter accipi potest: primo, passive, q. d. doctrina prudentium facilis est, ut discatur ab ipsis prudentibus, sive prudentes facile capiunt et addiscunt doctrinam. Unde Hebræa habent, *scientia intelligenti*, vel intelligenti, *levis vel facilis*; sique clara et directa est antithesis inter derisorem et intelligentem, sive prudentem in discenda sapientia, quod derisor diffidit, imo impossibilis, sit sapientia, quia omni suo labore quo eam quærit, non invenit; intelligi vero, sive prudenti, eadem sit facilis, quia scilicet derisor suis voluptatibus additus non quærat eam serio, sed quasi pro jocum et risum, imo eam ridet et deridet: tales sunt hypocrita, hæretici et Judæi: prudens vero cordate, serio et resolute eam vestigat, ideoque facile eam invenit, quia taliter quærenti occurrit, et ultro se offert sapientia, puta honestas et virtus. Unde Vatablus vertit, *qui autem iudicio pollet, huic obvia est sapientia*. Ita Bada et Jansenius; nam, ut ait S. Cyrillus in Joan. lib. 1; capite xii: « Canes venaticos imitatur sapiens huic illuc ferat quærentes. Ipse enim non intellectam rem sæpe ac multum vestigans, interrogansque tandem assequitur. »

Secundo, active, q. d. « Doctrina prudentium est facilis, » non tantum ut ab eis discatur, sed et ut ab eis doceatur; quia prudentes facile docent doctrinam sive prudentiam, utpote quam ipsi longostudio usque didicerunt et apprime callent; ac prout rudes et imperiti facile ab eis eandem discunt, si eorum doctrinæ se subiciant. Unde Septuaginta vertunt, *quæres sapientiam apud malos, et non inopes; sensus autem apud prudentes facilis est*; vel, ut auctor Catena Græcorum vertit, *apud prudentes sensus et intelligentia inveniuntur sunt facilia*. Quia licet mali subinde speculative bona virtutum dent monita et præcepta, tamen quia opere contrarium faciunt, huic auditoribus qui magis operibus credunt quam sermonibus, eandem non persuadent; al. p. adentes et probi, quia que docent verbo, eadem monstrant exemplo, huic facile eadem aliis inveniunt et imprimunt.

Hæc reducuntur variae variorum probabiles et congruæ huius versus expositiones. Nam primo, R. Salomon exponit, q. d. Derisor quando sapientia opus habet, eamque quærit, animum suum ea spoliatum experitur. Id maxime fiet in die iudicii juxta parabolam virginum fatuarum, quibus veniente sponso defecit oleum, *Math. xxv.*

Secundo, Baynus per derisores accipit pueros, qui jocis et ludis additi non capiunt præcepta sapientie, sed ad ea quasi stupent et trident, moxque ea fastidioses ad suas nugas et ludicra revolvuntur, q. d. Joculatores, jocosque et ludis additi, non capiunt sapientiam, sed prudentes, cordati et severi; hisce enim virtus, que in maturitate et severa passionum castigatione consistit, est facilis.

Tertio, nervose et particulatim Jansenius, q. d. Derisor, id est, qui longo tempore non tantum per infirmitatem non acquievit sapientum salutaribus monitis, sed etiam inveterata malitia obstiliti veritati et sapientie, eamque deseruit, justo Dei iudicio incidens in tribulationes et angustias, atque ob id quærens sapiens consilium, quo evadat urgentia mala, frequenter non invenit sapientiam sibi assistentem et bene consulentem, sed suis consiliis sinitur semper in pejora prolabi. Rursum, qui veritatis doctrinam irridit, ut faciunt hæretici et Judæi, quantumvis summis stadiis sapientiam veram quærant, non tamen inveniunt, tum quia male quærunt, et extra Ecclesiam ubi non est; tum quia traditi in reprobum sensum, stulti facti sunt, et quasi cæci palpantes in meridie. Item qui a juventute se totos nugas vanisque rebus addixerunt, sapientie recusantes morem gerere, fere cum ad adultam proveci atalem sese sapientie tradere volunt, eamque percipere desiderant, deprehenduntur difficulter eam percipere posse, et ægre in ea proficere. Contra, « doctrina prudentium facilis, » pro quo hebraice est, *scientia prudenti (intelligenti) est facilis*, hoc est, homo prudens, qui prudentiam semper dilexit, et intelligentie se a juventute semper accommodavit, is facile percipiet scientias quasque, et quidquid sapienter dicitur. Huic expositioni favet Syrus, dum vertit, *quærit improbus sapientiam, et non invenitur*.

Quarto, Lyranus et ex eo noster Salazar explicant, q. d. Derisor, id est superbus, qui præ fastu et tumore aliorum, licet Doctorum et Sapientum, doctrinam aspernatur, ac sapientiam suo ingenio, cui prædidit, vestigare, iudicare et melius præsumit, huic utique eam non assequetur, quia sapientia non a proprio, rudi et superbo ingenio, sed a sapientibus et modestis descendit; sicut enim ventus ferarum vestigia difflant, easque indagandi vim et odoratum in canibus hebetat; sic etiam fastus et superbia, qua suo quis ingenio plurimum tribuit, aliosque spernit et deridet, sapientie indagande vim adurit. At « doctrina prudentium facilis, » id est, quicumque alios humiliter auscultant, et ab ipsis edoceri volunt, hæc facile brevique tempore magnam sapientiam sibi parant.

7. VADE CONTRA VIRUM STULTUM, ET NESCIIT LABIA PRUDENTIE. — Pro *nescit* Jansenius et alii nonnulli legunt *nescito*. Sic enim, habent Hebræa, huncque dant sensum, q. d. Si iyeris contra virum stultum,

hoc est, si eidem te disputando opposueris, nescies, hoc est, non deprehendes in illo labia prudentie, nec ab illo disces docte prudenterque loqui. Imperativi enim hic non præceptum significant, sed permissionem, aut potius sequalem unius ex alio, sive quid uno posito secuturum sit. Simile fuit cap. xii: « Verte impios, et non erunt, » q. d. Si impios veritas, inde consequatur ut amplius non sint. Alii pro prudentia contrarie legunt *nescito labia imprudentia*, q. d. « Ave ne ex consortio stultorum discas stulte et imprudenter loqui. »

Verum Codices Romani, Pæda et alii legunt, *nescit labia prudentia*. Unde Bada primo, sic exponit, q. d. Si aperte contra stultitiam stulti disputando incedas, ille nescit intelligere que prudenter dicis. Sic et Lyranus ac Bionysius, q. d. Si in stultum incurras illum arguendo, vel cum illo disputando, is quidem te audiet; at nesciet, id est, non capiet tuos sermones, quantumvis scite et prudenter prolatis.

Secundo, et germanius, pro contra hebraice est *מנגעד*, id est e regione, a coram, hoc est ominus, longe, procul. *מנגעד* enim remotiorem et elongationem significat. *Mingeed* ergo idem est quod *longe procul*; opponiturque *לנגעד*, id est coram. Sensus ergo est, q. d. « Vade contra, » id est, e contrario viri stulti, ut, si ille eat ad Occidentem, tu ab eo recedens vadas in Occidentem; hoc est, fuge, secede, elonga te a stulto; et, » id est quia, *nescit labia prudentie*, » hoc est, quia nescit prudentiam audire aut loqui, sed quæcumque in buccam veniunt, temere et imprudenter effluit. Ita Aben-Ezra. Cum, inquit, hæc dictio *מנגעד* adjectivum habet *מנגעד*, significat longe recedere: quod si eidem adscribitur *לנגעד*, significat rei propinquitatem, seu ad rem accessum, q. d. Abscede a stulti conspectu, ac procul esto a stolido atque scientie experte, nam labia prudentie scientiam significant. Sic et R. Levi: *Longe, inquit, remove te a recorde, ne cum illo societatem contrahas*. Sic et Chaldaeus, Pagninus, Tigurina et alii.

Dices: Qua fide Noster vertit, et nescit, in tertia persona, cum in Hebræo sit, et nescivisti, in secunda, hoc est, nescito, vel nescies? Respondeo: Noster videtur censuisse esse hic commutationem personæ, que crebra est in Scriptura, ut scilicet Salomon a sapiente se convertens ad stultum dicat: Tu, o sapiens, vade contra virum stultum, id est, contraria via te a stulto elonga; at tu, o stulte! nescito verba prudentie, id est, tibi soli serva tuam nescientiam et ignorantiam prudentie, noli eam sapienti perdere, nec simplicibus inhællare: quod Noster clare vertit, mutans secundam personam in tertiam, et, id est, *quæ*, stultus nescit labia prudentia; Hebræis enim usitata est, sed Latinis inusitata et insolens hæc subita personæ commutatio. Similes tacite et repentine personarum commutationes crebra sunt in Prophetis et Canticis: Prophete enim subilo a Cyro, Davide,

Salomone, etc., avolant ad Christum, ut patet *Isaie* cap. xlv, 8, et cap. xvi, 1. Aut certe si ad eandem sapientis personam hæc referas, dicendum est esse antiphrasin, ut *prudentia* ponatur pro *imprudencia*, ut legunt nonnulli Codices Latini et Pagninus qui vertit, *vade a longe cum viro stulto, et nescies labia mandantia*. Stultus enim videtur sibi sapiens ac prudentissimè loqui: sed hæc ejus sapientia et prudentia apud sapientes vera est imprudentia et stultitia.

Porro alii varie hæc ex Hebræo vertant et exponunt. Primo, R. Salomon, vade, inquit, coram viro stulto, et nescies labia prudentia, hoc est, si cum stulto convenseris, non disces ab eo prudentiam.

Secundo, Tigurina, vade a facie hominis stulti, in quo non animadvertit labia scientia.

Tertio, Vatablus, vade a facie insipientis, cum non novaris sermones scientia, hoc est, nihil sit commercii cum stulto, si inexpertus fueris et ignorans: quia a stulto non disces scientiam, sed stultitiam.

Quarto, Chaldaeus, vade per viam aliam a viro stulto, quia in labiis ejus non est scientia; et huc Vulgatam versionem revocant Cojetanus et Baynus, subaudiendo pronomen eum: « Vade, inquit, contra virum stultum, et eum qui nescit labia scientie, » id est, procul discede a stulto, et ab eo qui imperite et imprudenter loquitur.

Quinto, Jansenius, quasi dicat, vade contra virum stultum, id est elonga te a stulto, et nescito labia scientia, id est tace, imo, si opus sit, simula te nihil scire, ac loquendi imperitum et prudentiam expertem esse, potius quam ut cum stulto sermoneceris vel disputes.

Sexto, Septuaginta prorsus alio abeunt: *Omnia, inquit, contraria viro imprudenti; arma autem sensus (græce ἀβιβρωσ) id est sensus, iudicii, scientie, doctrinae, id est prudentis et sensati animi, stultia; enim est vicia, labia sapientia, vel, ut vertit auctor Catena Græcorum, viro stulto omnia cadunt adversa; labia autem sapientis organa sunt iudicii et sensus, hoc est, inquit, « sapientum labia sunt idonea iudicii et sensus organa, ut quæ insipientium avertunt, et malitiam data opera insectantur: malitia enim cum vera sapientia nihil commune habere potest. » Sicut enim in organis exacto aurium iudicio, fistule minores gradatim cum majoribus magna sonorum proportione harmonice coaptantur et contemporantur, indeque sensu evadunt melodiam et concentum: sic patitur sapiens sermones suos magno prudentie sensu disponit et contemporat, indeque mirum audientium tam illis quam sibi conciliat decorem et gratiam, adeo ut, cum eum loquentem audiant, organorum concentum se audire exsistent. Græcum enim *ἀβιβρωσ* non tantum arma, sed et organa et instrumenta quælibet significat. Sin arma hoc loco veritas cum Completensibus et Romanis, sensus erit, q. d. Viro imprudenti ob imprudentiam ejus*

verba, quibus sibi omnium odia accersit, omnia accidit contraria et adversa: omnes enim in eum insurgunt, eumque laeessunt; *arma autem sensus labia sapientia*, id est arma hominis sensati, quibus se contra adversa omnia communit, imo inimicos quoque sibi amicit, sunt verba prudenter et gratiose labii eius prolata. Aut, ut noster Salazar, q. d. Omnes et omnia imprudenti crudeliter movent bellum; sed tamen nulla adversus eum arma seviore sunt, quam labia sapientia hominis sensati. His enim crudeliter quam sagittis et jaculis confoditur ejus stoliditas et stultitia. Porro stultus hic, et in ceteris proverbis, idem est quod imprudens, vitiosus, pravus, improbus; sapiens vero est prudens, virtute praeditus, rectus, probus: haec est enim sapientia vera et practica, uti saepe monni. Ita S. Ambrosius, lib. III, epist. 59, post initium: «Eloquia tua, inquit, plena intellectus sint. Unde et Salomon ait: *Arma intellectus labia sapientia*. Et alibi (*Proverb. xv*): *Labia tua alligata sint sensu*, id est fulgeat sermonum tuorum manifestatio, intellectus coruscet, et eloquium tuum aequae tractatus aliena non indigeat assertionem, sed sermo tuus velut armis suis sese ipse tueatur.»

Denique Theodorus Abbas apud Cassianum, *Collat. VI*, cap. IX, sic Septuaginta explicat: «Ut, inquit, de perfectis ac sapientibus dicitur: Diligentibus Deum omnia cooperantur ad bonum, ita de infirmis pronuntiatur ac stullis: *Omnia adversa viro insipienti*; nec prosperis enim rebus proficit, nec emendatur adversis. Eiusdem namque virtutis est tristia fortiter tolerare, ejus etiam secunda moderari; et eum qui in uno eorum superatur, neutrum sufferre certissimum est. Facilius tamen quis elhdi potest prosperis, quam adversis. Haec enim interdum etiam invitos retinent atque humiliant, et compunctione saluberrima vel minus peccare faciunt, vel emendant; illa vero mollibus mentes ac perniciosis extollentia blandimentis, securos felicitatis suae proventu ruina majore prosternunt (1).»

8. SAPIENTIA CALLIDI EST INTELLIGERE VIAM SUAM: ET IMPRUDENTIA STULTIORUM ERRANS. — Chaldaeus, *sapientia callidi est intelligentia via suae; stultitia vero dolum fraudulenta*; Syrus, *solers in sapientia sua intelligit viam suam; at via stulti in errore*. «Callidos,» hebraice קררן *arum*, in hisce Proverbis in bonam partem sumitur pro cauto et prudenti. Sensus est, q. d. Vir cautus et prudens intelligit suas vias, id est actiones, quia antequam eas obeat, praevidet et prospicit modum, quo prudenter, recte et honeste juxta Dei legem et voluntatem eas operetur, ut per eas ad vitam honestam,

(1) Ludovicus de Dieu, *in regione hominis stulti, et non animadvertis*, non deprehendens labia scientia, adi stultum sic ut eum tibi ex adverso habeas, attende eum, quantum potes, non cognosces, quidquam scientia a labii eius proficiet.

tam, ac tandem beatam recta contendat ac perveniat. Et in hoc sita est vera ipsius sapientia. At vero imprudentia et insipientia stultorum in eo consistit, quod ipsi non intelligant, non prospiciant, ut via eorum sint recte; sed a rectitudine aberrant in avios et devios voluptatum errores, ad quos eos abripit sensus et concupiscentia; unde ab una voluptate aberrant et vagantur in aliam et aliam, donec assidue aberrando magis et magis, tandem in ruinam et gehennam corruant, qui summus et irrevocabilis est error.

Pro *errans* hebraice est מרמה *mirma*, id est dolus, fraus, deceptio, ut verbum Aequila, Symmachus, Theodotian ac Septuaginta: *Dementia*, inquit, imprudentium *in avios*, id est in deceptio vel in errore, quia scilicet error eorum decipit eos, ducitque in exitum et tartarum. Et sic in re idem est dolus et deceptio, quod error, ut verit Noster. Ita auctor *Catena Graecorum*: «*Sapientia prudentium vias illorum intelligit; stultorum autem amentia in errorem inducit*: Quia prudentes, inquit, omnes actiones suas prudenter instituunt; amenes autem ne tum quidem, dum errant, errorem suum agnoscunt, sed in obscuris ignorantia et inscitia tenebris nunquam non versantur.» Potest *secundo*, dolus hic proprio accipi. Unde Vatablus, repetens *intelligere*, sic verit, *sapientia cauti est intelligere viam suam; stultitia autem stultorum est intelligere dolum*, hoc est, stulti nihil aliud cogitant quam quomodo aliis imponere possint. Siquae pulchra est antithesis, q. d. Sapientia vere prudentis et cauti est non cognoscere fraudes et dolos, quibus opes vel honores comparet, aut proximum suum callide opprimat, sed cognoscere viam suam, quid scilicet sibi agendum sit et qua eundum, ut ad eorum vitamque beatam perveniat. Ex adverso sapientia stultorum est machinari dolos et fraudes, quibus se dilent et magnificent; putant enim se sapientes et callidos, cum eo per dolos perfingere valent: at haec eorum sapientia summa est insipientia et imprudentia, quia negligunt scrutari et cognoscere vias suas, quibus scilicet ad felicitatem tendant, ac toti sunt ut scrutentur vias alienas, id est actiones proximorum, ut eas per dolos et fraudes evertant; qua ratione non tam proximos quam se ipsos evertunt, et in ruinam et gehennam precipitant. Quo quid stultius? nam, ut ait Psaltes, *Psal. vii*: Stultus et impius in laeam aperuit, et effodit eam, et incidit in foveam quam fecit;» doli enim in caput Colosi, fraudes in caput fraudulentum recidunt et evolvuntur.

Alludit ad prudentiam serpentis, qui hebraice vocatur קררן *arum*, id est callidus, *Genes. iii, 1*, de quo Christus: «*Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae*.» Inter caetera autem prudentiae serpentis argumenta unum est, ait Salazar, quod, cum pedibus careat, ideoque reptare debeat, fugit praerupta, et fere per plana et aequabilia vias suas dirigit, teste Plinio, lib. VI,

cap. xv; in planis vero tam velociter fertur, ut levissimorum eorum cursum aequet, q. d. Salomon: imitare, o homo, calliditatem serpentis; sicut enim ille diligit vias planas et sibi convenientes, sic et tu dilige «vias,» id est actiones, studia et occupationes naturae et ingenio tuo commodas: haec enim homini plana, imo proclives sunt, reliquae jilliciles et acclives. Unde

Tertio, et magis proprie: «*Sapientia callidi est intelligere viam suam,» id est sibi convenientem et congruam, q. d. Sapiens intelligit quae via, id est quis status, quis gradus, quod officium, quae occupatio, quod studium, quae ars, quae actio sit sua, id est sibi convenientis, quae scilicet suae complexionis, indoli, propensioni, viribus, talentis congruat. Et in eo consistit ejus sapientia. «*At imprudentia stultorum est deceptio, dolus et error,»* quia non cogitant quid sibi suaeque indoli, aequae ac saluti conveniat; sed id amplectuntur quae eos rapit ambitio, levitas, avaritia aut libido; quo fit ut in graves difficultates presentes et aeternas incidant, ex quibus se expedire nequeunt: quae magna est imprudentia. Sic quotidie videmus peroseque errare in statu vite deligendo, in officis amplectendis, ex eo quod non considerant an is status vel officium sit sibi congruum et salutiferum; sed an sit opulentum, splendidum, honorificum, v. g. offertur pastoratus, abbatia, episcopatus pinguis et splendidus, illico arripitur, nec prius disceitur an is arripientis naturae, gratiae, viribus, humeris sit commensus; quo fit ut multi errori sint impares, nec tantum se, sed et subditos, quorum curam acceptant, in perditionem precipitent. An non haec est imprudentia, eaque summa, utpote in re gravissima? talis enim est salus aeterna, quae est ultimus finis, summumque hominis bonum. Quid enim magis praeposterum, quam media fini, puta episcopatum saluti, antepone, ac deinde finem ad media a se praedecta, puta salutem ad episcopatum, accommodare, imo cogere velle? «*O curas hominum! o quantum est in rebus inane,»* imo insipientium, stultum et perniciosum! Alius amplectitur matrimonium, quia offertur sponsa dives, pulchra, nobilis: nec considerat an ejus mores moribus suis congruant, quo fit ut postea mores ejus moribus suis dissimiles, imo adversos deprehendens, in perpetua vivat afflictione, litigiis, meroribus. Alius se applicat studio, ut praebendam vel dignitatem consequatur, cum sit haberi ingenio et nato ad mechanica: hic perdit tempus, perdit indolem, perdit talentum sibi a Deo datum, et aliud sibi non datum vi invadere satagit, et ita de caeteris. Hinc animae perditio, et salutis naufragium. Quam multi in saeculo damnantur, qui in statu ecclesiastico, vel religioso salvarentur, et vice versa. Igitur docet Salomon in eo veram sapientiam consistere, ut quisque sapienter secundum Deum ex recte rationis judicio, sepositis privatis affectibus, ac mundi carnisque illecebris dijudi-*

cat quae via, id est quae occupatio, quis status, quod officium, quae actio, sibi, id est suae indoli et inclinationi, ac suis tam naturae quam gratiae viribus proportionata sit, commensurata et congrua, ut recte et honeste vivat, itaque ad aeternam felicitatem, ad quam a Deo creatus est, et ad quam haec vita non nisi via, peregrinatio et cursus est, perveniat; qui secus facit tunc imprudentem esse, nec tam alios quam seipsum ludere et decipere.

Radix hujus disparitatis est, quod sapiens ex dictamine sapientiae omnia examinet, et libret secundum rationes divinas et aeternas; insipientis vero secundum rationes humanas, temporales et caducas, quas divinis et aeternis antepont, quae summa est insipientia. Notat hoc noster B. Aloysius Gonzaga, qui proinde pingitur cum bilanco, in cujus una lancea appendit rationes temporales, in altera aeternas, quae longe prioribus praeponderantes ipsum incitant, ut omnia sua agat et mensuret juxta dictamen rationum divinarum et caeduarum. Hoc est quod ait sapiens:

Quidquid agas, prudenter agas, et respice finem.

Et S. Bernardus, *serm. 20* inter parvos: «*Attende, homo, unde venis, et contremisce ubi es, et ingemisce quo vadis, et erubescas.*» Et Psaltes: «*Cogitavi dies antiquos, inquit, et annos internos in mente habui.*» Si sapiens ergo, in singulari actionibus hoc elige, hoc age, quod in hora-mortis, quod in die judicii, quod per omnem aeternitatem voles te eligisse, te egisse: «*Semel dictum, cogitatum, factum, aeternum est: vive, stude, labora aeternitati.*» Haec est sapientia Sanctorum.

9. STULTUS ILLUDET PECCATUM; ET INTER JUSTOS MORABITUR GRATIA. — Pro *stultus* Complutensis et codex Montis Amiati ac Longobardus legunt *stultus* in dativo plurali, et sic verbi potest et Hebraeo. Pro *illudet*, hebraice est פליט *faltis*, quod varii varie vertunt: *primo*, illudet, *secundo*, cavillari, hoc est, factum vel dictum alicujus in malam partem interpretari; *tertio*, palliare sive excusare; *quarto*, loqui, praesertim sophistice; *quinto*, intercedere. Unde *primo*, Chaldaeus verit, *stulti comparationes ponunt in peccato; et inter rectos est beneplacitum, q. d. Stulti scelera sua immittunt comparando ea cum secleratoribus, ac sibi blandiuntur, quod pro illis boni et honesti videantur; secundo*, Pagninus, *stultus loquitur verba delicti; et inter rectos erunt verba dilectionis, id est, ut Vatablus, si stultus quid malefecerit, id palam elogiatur; et inter rectos semper fit mentio charitatis; tertio*, Tigurina, *stulti excusant delictum, sed inter rectos est beneplacitum vel benevolentia; quarto*, R. Emmanuel, *quibet ex stultis palliabit delictum, et inter rectos voluntas bona, aut, stultus interpres, vel mediator delicti erit, et inter rectos benevolentia; quinto*, Baynus, *stultus loquitur delictum, et inter rectos gratia, id est, inquit, stultus loquitur turpia quae nec nominari debent; at justorum*

sermone gratia et venustate conditi sunt; sexto, R. Salomon verit, *pro stultis male intercedit*. Cum enim, inquit, in Deum et homines peccarint, necesse est ut utrisque pro offensa per multam satisfaciatur, sicut Philitaei pro delicto in arcam Dei commissio solverunt quinque annos aureos, *3 Reg. vi, 5; septimo, R. Levi verit, peccatum loqui faciet stultus*. Cum enim, inquit, per peccatum se finem quem optabant, non consecutos, imo penas et arumnas incurrisse viderint, loquentur et conquirentur de misera et infelici sua sorte; octavo, Aben-Ezra: ילין *ialitis*, inquit, est interpretari mentem aliorum, eisque se accommodare; טרילן *melitis* enim est interpres, *q. d. Stultus, id est impius, loquitur ad mentem eorum, quibuscum peccatum perpetrare satagit, iuxta illud Isaiae III, 9: «Peccatum suum quasi Sodoma predicaverunt, nec absconderunt.»*

Verum Noster optime et maxime proprie ילין *ialitis* verit, *illudet*, et Symmachus, *irridet*, quod multa complectitur: *primo, q. d. Stultus cum risu et joco quasi ludens perpetrat peccatum, perinde ac si cum peccato luderet, illic illuderet, iuxta id quod dixit cap. x: «Quasi pro risum stultus operatur seelus.»* Et cap. II: «Lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis.» Ubi plura haec de re dixi. Rursum cum de peccato arguitur stultus, id est impius, illud, id est tergiversando, excusando, ridendo eludit arguentem, ejusque correptionem; at vicissim stultus illudetur a peccato, unde Complutenses et codices jam citati a Dionysius Augustinus legunt, *stultus illudet peccatum*, sicut esca in hamo decipit pisces, ait Dionysius. Et Aquila, *stultus illudet peccatum, inter justos autem erit gratia, q. d. Voluptati et culpae impiorum illudet prena, quam culpa ex improviso eis inducit; sed apud justos erit Dei gratia, quae eos prosperabit, et tandem habebit. Stultus ergo qui effraenis ruit in scelera, videtur illudere peccato; at magis illudet ipsi peccatum, peccati quo praesens diabolus; nam ob peccatum cruciabit eum acerrime tum in hac vita, tum in gehenna, ubi illum deridebit, illudet et subsannabit, quod tam demens fuerit, ut sibi hosti suo jurato ad peccatum tentanti cesserit, imo crediderit, quod tam insensatus fuerit, ut non cogitarit insensitia gehennae, sed pro modica voluptate iis animam suam tradiderit. At inter justos morabitur gratia, quia honesta agendo gratiam Dei et hominum sibi conciliabit. Unde Syrus verit, *stultus facit peccatum et recti beneplacita.**

Secundo, stultus illudet peccatum, non suum, sed alienum, id est, deridet peccantes, eorumque peccata pro risum et jocum commemorat, aliusque ridenda proponit: sub peccato enim metonymice ipsos peccantes intelligit. Huic sensui valde congruit sequens antithesis: «Et inter justos morabitur gratia,» Hebraice ילין *ratson*, id est beneplacitum vel benevolentia, *q. d. Stultus, cum videt quem peccantem, ejus peccatum pro-*

palat, ridet, subsannat, eumque omnium risibus objicit, quo fit ut ejus aliorumque iram et odia in se concitet; at justus, si quem peccantem videt, ejus peccatum benevole legit, excusat, et sacro benigne corripit ut emendet; quocirca inter justos moratur gratia, id est benevolentia, pax, concordia, amicitia. Ita Jansenius.

Tertio, peccatum saepe metonymice simulat pro hostia qua offertur pro expiatione peccati, ut *Levit. vi, 17*, et cap. v, 6. Sic Christus dicitur pro nobis factus maledictum et peccatum, id est hostia pro peccato et maledicto, II *Corinth. v, 21*. Rursum רצון *ratson*, id est gratia, beneplacitum, subinde simulat pro victima gratiosa voluntarie oblata, ut *Isaia LX, 7: «Offerentur super placibili altari meo,»* Hebraice, *super altare ad gratiam*, id est tanquam gratiosa et voluntaria victima.

Sensus ergo est, *q. d. Impius admissio peccato, si moneatur offerre hostiam lege Leviticae cap. II, pro peccati expiatione praescriptam, nolet illam praestare, sed illudet, id est eludet vel deridebit momentem. At «inter justos morabitur gratia,» qua se a peccato illibatos conservent, ut hostia pro peccato non egeant; quare si quam offerunt, non pro peccato, sed ad gratiam, id est tanquam gratiosam et spontaneam Deo sistunt. Huc facit versio Septuaginta, *domus iniquorum debent mundationem, domus autem justorum acceptabiles, q. d. Iniqui nolent solvere hostiam pro peccato debitam, sed in hoc debito permanebant quasi illudentes, et irridentes tam peccatum quam hostiam pro peccato; at vero justii sunt acceptabiles, id est, Deo grati ac accepti, unde non indigent hostia pro peccato; sed si quam offerant, non pro peccato, sed spontaneam ad Dei gratiam magis sibi conciliandam offerunt. Ita Salazar. Unde Syrus more suo asseclaus Septuaginta verit, *domus iniquorum quarunt recte mundationem, et domus justorum eam recipiunt*. Hic sensus obscurior et profundior est, secundus vero clarior et planior (1).**

10. COR QUOD NOVI AMARITUDINEM ANIMAE SUAE, IN GAUDIO EUS NON MISCIBITUR EXTRANEUS.—Syrus, *cor cognoscens, vel intelligens, mastitia est animae suae*; Arabicus, *cor viri sensitivum* (quod facile tangitur et sentit), *anima ejus tristis est; et in gaudio ejus non miscibitur mansuetitudo. Primo, Jansenius et Baynus sic exponunt, q. d. Cor, quod angitur et conscius est sibi secreti meritorum, non capietur facile solatus, quae extrinsecus adhibentur. Verus enim dolor, qui cor penetrat et pervadit, non facile tollitur diamentis externis. Atque hoc est, quod dicitur: «Extraneus,» vel extraneum quid, «non miscibitur in gaudio ejus,» quia scilicet non adfert ei gaudium, nec*

(1) Maurer, *stultus ridet culpam, eam pro joco et ludibrio habent, delectantur pravis facinoribus, sed inter rectos gratia Dei est, proli vero Dei gratia gaudent.*

temperabit gaudio cordis meritorum; nullus enim exterius dilectionis affectus poterit ei esse in gaudio, id est, ad gaudium, ut scilicet gaudio se det, eoque velut solatio tristitiam temperet. Id experiuntur peccati graviores sibi conscii. Unde Symmachus verit, *et in gaudio ejus non miscibitur extraneus, scilicet delictis et gaudiis*. Nam ut ait S. Augustinus, *Contra litteras Petilianae*, lib. III: «Si conscientiam mordet veritas criminis, quid mihi prodest, si me continuus laudibus mundus extollat? hoc enim mere externum est, illud intimum.» Quocirca S. Ephrem, tract. *De Oratione*: «Omnis, inquit, mundana et profana voluptas in amaram conscientiam coniecta, quasi parva mellis stilla est in absinthii dolium reclusa.»

Secundo, Cajetanus, *q. d. Vir cordatus dolores et angores animae suae celat et corde premit, iuxta illud:*

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

Idem pariter, cum lætatur et gaudet, celat letitiam, solusque gaudii sui conscius est: «Imprudendum vero ut gaudia, sic dolores exundare solent,» ait Seneca, *epist. 100*.

Tertio, noster Salazar dicit affert expositiones; prior est addendo *non solum* hac ratione: «Cor quod novit solum, inquit, amaritudinem animae suae,» id est cor quod in adversa fortuna solum novit sentitque suos angores, nec ullum habet sui doloris conscius vel consortem, hoc ipsum cum secunda deinde utitur fortuna, neminem in suae letitiae et gaudii consortium accerseret, sed secum siliens solum pariter gaudiis suis potietur et fruatur.

Posterior, quam ipse priori praefert, ut *novit sumatur pro amat, q. d. «Cor quod novit amaritudinem animae suae,» id est cor nimirum, quod eo doloris et angoris pervenit, ut suam ipsius amaritudinem et acerbitatem adamet, et tristitia illi voluptati sit, «in gaudio ejus non miscibitur extraneus,» *q. d. Pape, aut apage!* Profecto in partem et societatem talis gaudii et voluptatis nemo vocari solet. Itaque proverbium illos inuasit, qui tristitiae habenas laxantes eo deveniunt, ut huic jam libenter incumbant, utque suos merores et dolores adament, et deosculentur. His succenset Seneca in lib. *De Consolatione ad Marciam*: «Quemadmodum omnia vita penitus insidunt, nisi, dum surgunt, oppressa sint: ita etiam haec tristitia, et misera, et in se savientia, ipsa novissime acerbitate pascentur; et fit infelicis animi prava voluptas, dolor.»*

Verum haec expositiones ingeniose quidem sunt, at planam Salomonis sententiam obscurant vel intrinsecum. Igitur Hebraea habent, *cor cognoscit amaritudinem animae suae, et in gaudio ejus non miscibitur alienus*, id est, ait Vatablus, *mens ipsa cognoscit amaritudinem et letitiam conscientiae suae, et non alius*; nullus enim satis explicare potest alteri latentem in animo merorem, vel gau-

dium; neque quantumvis explicet, alter ea percipere potest, uti ipse ea in animo sentit (1). Aliud enim est ea audire, vel videre, aliud ea sentire. Figurina verit in genere neutro, et in gaudio ejus nihil alienum se innascit, *q. d. Merum ac purum putum est ejus gaudium, nec ullo dolore aliave passione mixtum.*

Interpres noster nervosius hanc sententiam stringit, subaudiendo, more Hebraeorum, *relativum quod*, unde sensus ejus est, *q. d. Cor, id est mens et conscientia, qua sola perfecte conscia est suae amaritudinis et tristitiae, haec pariter sola perfecte gaudii sui erit conscia et compos, cum et tristitia emerget in gaudium; sicut qui e periculo et angore naufragii evasit et enatavit ad litus, hic solus uti suos angores in naufragio sensit, ita solus evasionis et liberationis suae gaudium gaudiique pondus sentit, estimat et gustat. Sic Jacob lugens Joseph quasi mortuum, cum audiret eum suppresso ac vivere, «revixit spiritus ejus, et ait: Sufficit mihi, si adhuc Joseph filius meus vivit; vadam, et video illum antequam moriar,» *Genes. xlv, 28*. Sic nonnullae matres putantes filios in bello occubuisse, ideoque lugentes, cum illi ex insperato apparent, vivosque se matribus sisterent, praes subito nimioque gaudio resolutis spiritibus vitalibus animam exhalant. Sic Hebraei afflicti a Pharaone in Aegypto amare lugent; at liberati a Mose miri gavisi sunt, nec eorum gaudis se miscuit Aegyptus, aut quis exterius.*

Porro haec sententia cuilibet cordis tristitiae et letitiae aptari potest; maxime tamen vera est in tristitia et letitia supernaturali, praesertim in compunctione animi, qua penitens amare dolet de peccatis suis vel alienis, caterisque spiritus periculis vel erumnis: huic enim compunctioni miscetur gaudium inenarrabile, quod nec penitens explicare, nec alius compunctione carens capere potest; adeoque compunctio in se suoque dolore mirum et caeleste confinet gaudium, idque primo, quia compunctio sancta est, animaque Deo conciliat, quae materia et causa est ingenitae gaudii. Unde S. Ephrem, magnus compunctionis amator et praeco, serm. 3 *De Compunct.*, exclamat: «O lacrymarum vis! quousque pertingis, quae multa cum fiducia, nullis impedita retinaculis, ipsum caelum penetras? O vis lacrymarum, quae si velis ante sanctum atque excelsum immaculatum Domini thronum cum gaudio assistere potes? O vis lacrymarum, in cujus praesentia atque confidencia Angelorum ordines caelestesque omnes virtutes semper exultant! O lacrymarum potentia! quomodo in oculi quasi praepetibus sublata penitus in caelum revehit atque ascendit, et postulata a Deo saepe oblines; occurritque tibi hilariter

(1) Recte. Sollicitudinem, qua confitemur gaudium quod concipimus animo, nemo tam bene novit, quam nos ipsi.

indulgentiam ac remissionem peccatorum defrens? Largire igitur mihi indigno famulo tuo, Domine, lacrymas, illuminationem cordis atque fortitudinem, ut fontes lacrymarum jugiter cum dulcedine fundens, cor meum illustretur in oratione munda; at magnum illud delictorum meorum chirographum modicis lacrymis deleatur, ignisque ardens ibi exiguo fletu exstinguatur. » Et *serm.* 4, loquens de Davide: « Una, ait, nocte peccavit, et per singulas noctes flevit ac vigilavit, lectum rigavit, et vulnus eluit, lacrymarumque virtute effectus est beatus. » Et *mox*: « O lacrymarum virtutem, quae ab inferis ad caelos usque reducis desiderantes te! O virtutem lacrymarum, quae medicinalis officina es peccatorum! per te peccatores efficiuntur beati; unde et Dominus noster beatos tales praedicat, dicens: Beati qui nunc felix; quoniam ridebitis, in futurum scilicet. Non quidem dixit beatos illos, qui deflent mortuum, aut damnus domus, aut necessitatem, aut quid aliud saeculi hujus: Sed beati, inquit, illi qui lugent de peccatis suis. Nunc enim ad modicum tempore plorant; illic autem in sempiterna consolabuntur secula. O quantum gaudium est in caelis, simul ac peccator in terra lacrymas profuderit! »

Secundo, quia compunctio procedit ex amore Dei: ideo enim poenitens dolet se offendisse Deum, quia videt quantum bonum sit Deus quem offendit, quod quanto sibi et omnibus sit amabilis: amor autem causat gaudium. Unde S. Basiliius, *homil.* 4 *De Gratiarum actione*, objiciens sibi: Si gaudium perenne praecipis, o Paule, *Philipp.* iv, 4, cur lacrymas interponis? « Ad haec, inquit, dicere possumus Sanctorum lamenta lacrymasque provenire a fervore charitatis; oculis enim cordis in eum coniectis quem diligunt, laetitiam sibi illinc accumulant. » Et paulo post: « Apostolus, inquit, ut cum fletibus fleamus permittit, quod hujusmodi lacrymae sint seminum quoddam ac fenus, quibus aeternum illud gaudium incresecit quotidie et cumulator. » Itaque lacrymae spirituales laetiam non impediunt, sed accumulunt, et tanquam oleum ignem nutriunt et accendant.

Tertio, quia poenitens cupit et gaudet compungi, ipsaque compunctio et lacrymis quasi epulis delicatissimis pascitur. Unde *cor quod novit*, exponas, *cor quod amat amaritudinem*, id est compunctionem, *anime sua*. Sic dicit Christus reprobis: « Nunquam novi vos, » id est non amo vos, *odi vos*, *Matth.* vii, 23. Quocirea B. Antiochus, *hom.* 107 *De Compunctione*: « Rorulenta, inquit, aspergines lacrymarum, ut dulcor mellis sunt cordi, aut suave fragrans thymiana apud Deum. » Recte D. Petrus Cellensis, *lib. De Panibus*, cap. xii: « Panis, inquit, lugentium abundantia est lacrymarum. Sicut enim panis esurientem, sic lacryma reficit animam dolentem: deficit esuriens sine pane, laeralis languet anima sine lacrymarum effusione, panis mitigat famem, lacryma

lenit dolorem. Ulterius progressus D. Ephrem, *tom. I, orat. De extremo iudicio et compunctione*: « Certe, inquit, scilicet, frater, non fore in terra quid dulcius gratia lacrymarum; si quis vestrum expertus lacrymarum dulcedinem mediante oratione desideraverit elevari et terris, totus hic extra corpus? imo extra saeculum universum totus est, nec amplius conversatio ejus invenitur in terris. » Hoc compunctionis gaudium gustabat Psaltes dicens: « Cibabis nos pane lacrymarum, et potum dabis nobis in lacrymis in mensura, » *Psalm.* lxxii, 6. Sic S. Magdalena pascabatur suis lacrymis, quibus rigabat pedes Christi, magis quam Simon suis epulis. Unde recessit in Balsam, ibique triginta annos sola soli Christo vacavit in compunctione et lacrymis suavissimis: quare quotidie in oculum subvecta, meruit Angelorum concentum audire, eoque velut cibo tam corpore quam mente pasci.

Quarto, quia compunctio certam affert spem beatitudinis, celestisque gaudii est quasi arria et praegustus. Unde bene senior Macarius, *hom.* 15: « Habent, inquit, Christiani consolationem spiritus lacrymas, luctum et planctum; suntque illis et lacrymae deliciarum loco. » Imo D. Chrysostomus, *hom.* 24 *in epist. ad Ephes.*: « Nulla, inquit, res est aequae jucunda atque luctus qui est ex Deo. » Hanc lacrymarum suavitatem expertus S. Augustinus in *Psalm.* cxxviii: « Si spes, inquit, tam dulcis est, quanto res dulcior erit? » Et nonnullis interjectis: « Dulciores sunt lacrymae orationum quam gaudia theatrorum. » Hoc est quod Christus promittit, *Matth.* v, 5: « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. » Ubi D. Chrysostomus, *hom.* 15: « Ubi vero, inquit, dic mihi, consolabuntur? et hic profecto, et quod est amplius in futuro. Itaque si vis consolari, luge. Neque pules aenigma esse quod dixi. Quando enim consolatur Deus, etiamsi millia merorum irruant, cunctis superior existis. »

Quinto, quia compunctio recreat Deum, Angelos et Sanctos universos; quidni ergo gaudeat poenitens, quod per eam Deum et Angelos oblectet? Audi Christum: « Gaudium erit in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, » *Lucae* xv, 7. Quo aludens D. Bernardus, *serm.* 68 *in Cant.*: « Gaudet, inquit, Angeli ad poenitentiam peccatoris. Quod si deliciae Angelorum lacrymae meae, quid ipse deliciae? Ergo lacrymae peccatorum vinum sunt Angelorum. Et Psaltes, *Psalm.* lv, 9: « Posuisti, inquit, lacrymas meas in conspectu tuo; » ubi Symmachus verit, *posuisti lacrymas meas intra te*. Lacrymae ergo sunt gemmae plusquam crystallinae, quas Deus ita caras habet, ut eas in sinu suo recondat. Quocirea Deus eos qui se dant compunctioni, miris consolationibus mulcet, juxta illud: « Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuae laetitiae

verunt animam meam, » *Psalm.* xxxii, vers. 19.

Porro compunctionis materia et causa sunt primo, peccata propria; secundo, aliena: qui enim relatur honorem Dei et salutem animarum, mire compungitur et cruciatur, quoties videt vel audit aliorum peccata, quibus divina bonitas et majestas offenditur. Ita Psaltes: « Vidi, inquit, praeviantes, et tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt, » *Psalm.* cxviii, 138. Et: « Opprobra exprobrantium tibi ceciderunt super me. »

Tertio, arummas, tentationes et pericula plurima ac maxima hujus vitae, e quibus vir sanctus eripi et alios eripere cupit; unde compunctus ingemiscit cum S. Paulo: « Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? »

Quarto, desiderium celestis patriae, ex quo suspirans dicit: « Cupio dissolvi, et esse cum Christo.

Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum! concupiscit et deficit anima mea in aeterna Domini. »

Quinto, desiderium Dei; anima enim sancta instabiliter desiderat sitque Deum, puta ardentem desiderat intensissime illum amare, illicque placere, rursum illum videre, eoque frui; quocirea dum videt sa hoc corpore degradari, nec tantum Deum suum amare, semperque illum in mentem praesentem habere, sicuti vellet, compungitur et ingemiscit. Ita Psaltes, *Psalm.* xli, 4: « Fuerunt, inquit, mihi lacrymae meae panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Ubi est Deus tuus? Haec recordatus sum, et effudi in me animam meam: quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. » Et sponsa sponsi desiderio compuncta: « Quaesivi, inquit, quem diligit anima mea; quesiivi illum, et non inveni. Sargam, et circumbo civitatem per vias et plateas, quaram quem diligit anima mea. »

Ita, ut habetur in *Vitis Patrum*, *lib. V, libello 3 De compunctione*, S. Arsenius toto tempore vitae suae lacrymabatur, ideoque sudarium gestabat in sinu, ut continuas has lacrymas abstergeret. Abbas Pastor: « Monachus, inquit, debet semper habere luctum in semetipso. » S. Syncretica: « Labor, inquit, est et magnum certamen impiorum, qui convertuntur ad Deum, et postea inenarrabile gaudium. Etenim scriptum est quia Deus noster ignis coarsuimus est: ita oportet et nos divinum hunc ignem cum lacrymis et laboribus in nobis accendere. » Abbas Hyperichius: « Nocte et die, ait, laborat monachus vigilans, in orationibus permanens; pungens autem cor suum producit lacrymas, et laborius provocat Dei misericordiam. » Alius ibidem: « Si improprium, ait, matris meae sustinere non potui, quomodo Christi et sanctorum Angelorum ejus adversum me confusionem potero in die iudicii sustinere? » Alius videns quemdam ridentem: « Coram caeli et terrae Domino, ait, rationem totius vitae nostrae redditur sumus, et tu rides? » Alius: « Sicut umbram corporum nostrorum ubique nobiscum circumferimus, sic debemus letum et compunctionem

habere nobiscum, ubicumque

Alius:

« Flere debemus semper ac dicere: Vae mihi, vae mihi! » Alius: « Lacrymae sunt sicut terra reprobationis, ad quas si perveneris, jam non timebis bellum. Ita enim vult Deus affligi animam, ut semper desideret ingredi in terram illam. » Plura etiam mira vide apud Climachum, *cap. 5 De accurata poenitentia*, et S. Chrysostomus libris duobus quos scripsit *De Compunctione cordis*. Vide et Thomam nostrum Theodidactum *De Imit. Christi*, *lib. I, cap. xvi et seq.*, ubi hoc axioma sancit: « Da te ad coram compunctionem, et invenies devotionem. » Devotionis enim devotique gaudii mater est compunctio. Quocirea ad eam acriter adhortatur omnes S. Chrysostomus, *hom. 63 ac Popul.*, causamque addit, quod ipsa pariat sinceram cordis laetitiam, cum mundi gaudia pariant tristitiam, in eamque desinant.

Anagogice Beda, Lyranus, Dionysius et alii haec accipiunt de gaudio caelesti, q. d. Poenitentes et patientes, qui in hac vita dura patiuntur et amare lugent, hi per luctum perveniunt ad gaudia caelestia, quibus non se miscet extraneus, puta impoenitens, impatiens ideoque reprobos. Haeserunt hoc ex S. Gregorio, qui *lib. VI Moral. cap. x*: « Cor, ait, quod novit amaritudinem animae suae, etc. Humana enim mens animam suae amaritudinem se, cum aeterna patriae desideris accensa peregrinationis suae penam flendo cognoscit. Sed in ejus gaudio extraneus non miscetur, quia qui nunc a merore cordis alienus est, tunc particeps ad laetitiam consolationis non est, » qua verba alii etiam repetit. Hoc est quod Apostolis ait Christus: « Amen, amen dico vobis, quia plorabitis et lēbitis vos, mundus autem gaudebit; vos vero contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium. » Causam et magnitudinem hujus gaudii explicat, dum subjicit: « Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis. »

Imo sic explicant et Rabbinii, qui uti et auctores jam citati hunc sensum afferunt quasi litteralem. R. Salomon: « Justus, ait, laboris et doloris sui conscius est, quem ob legis studium exanilavit. Quamobrem quando in futuro aeterno praemia reportabit, gaudio ejus non miscetur extraneus. » Aben-Ezra: « Consentaneum est, ait, ut mens corpus suum merore ac molestia afflicto, jejuniis castigare, et ab hujus saeculi deliciis retrahere studeat; gaudio autem quo perfundetur, non miscetur extraneus, hoc est, imbecillitas et labor voluptatis ejus non miscetur, voluptas nullus haec pertinet ad futurum saeculum, quam nullus dolor perturbabit: vel intelligitur salubris voluptas, juxta illud: Letatus sum in salutari tuo. » Haec ille.

Porro Septuaginta vertunt, *cor viri sensitivum, tristis est anima ejus; quando autem letabitur, non miscetur contritum; et ex illi Syrus, cor intelligens omni tempore inaptum sibi metum est; quod*